

Jukka Vesterinen

Helsingin Reserviupseeripiiri ry:n Senioriupseerien kerho 16.1.2025

SOTAKORVAUKSET JA SUOMEN TEOLLISTUMINEN

Presidentti Mauno Koivisto tiivisti vuosien 1941-1944 jatkosotaan johtaneet tapahtumat puheessaan Puolustusvoimien 75-vuotisjuhlassa vuonna 1993. Itsekin rintamamiehenä Suomea puolustaneen Koiviston mukaan jatkosodan aikainen valtiojohto valitsi oikeat poliittiset vaihtoehdot – sikäli kun valinnanmahdollisuutta oli.

Tässä esityksessä ei oteta edellä sanottua enempää kantaa jatkosotaan johtaneisiin syihin. Vaikka nykyisen tulkinnan mukaan Suomi saavutti torjuntavoiton, virallisesti sota päättyi Suomelle tappiollisesti, eikä Neuvostoliiton hyökkäyssodalla Talvisodassa valloittamia alueita onnistuttu palauttamaan. Aseveljeys natsi-Saksan kanssa kostautui lisäksi satojen miljoonien dollareiden arvoisina sotakorvauksina ja muina menetyksinä.

Aloitetaan luovuttamisesta.

Suomalaiseen kielenkäyttöön on juurtunut sanapari ”luovutettu alue”, jolla tarkoitetaan vuoden 1947 Pariisin rauhansopimuksessa vahvistettuja Karjalan, Sallan, Petsamon ja Itäsaariston menetyksiä Neuvostoliitolle.

Nyky-suomen sanakirjan mukaan sana ”luovuttaa” merkitsee: ”antaa, jättää jotakin (virallisesti, julkisesti) pois”.

Kun Neuvostoliiton hyökkäyssodalla Talvisodassa valloittamaa Karjalankannasta ja siihen jatkosodan jälkeen liitettyjä – yhteiseltä pinta-alaltaan yli kymmenesosaa Suomesta vastanneita – alueita käsitellään, luovutettu-sanana eteen olisi syytä lisätä sana ”pakko”.

Aluemenetysten hinnaksi tuli sentään muiden tappioiden ohella 85 000:n parhaassa miehuudessaan olleen suomalaisen elämä. Talvisodassa sotilasvalan korkein velvoitus koitui 21 000 suomalaissotilaan kohtaloksi, jatkosota kasvatti sankarivainajien määrää vielä 64 000:lla.

Jäniskosken voimalaitoksen postileima

Aidosti luovutettuna alueena voi pitää aikanaan Inarin kunnassa sijainnutta, Petsamon nikkelimalmin jalostusta tukemaan rakennettua Jäniskosken voimalaitosta.

Kanadalaisomisteinen Petsamon Nikkeli käynnisti Paatsjoen Jäniskosken voimalan rakennustyöt 1938, mutta työ keskeytyi Talvisodan vuoksi. Euroopan suurimmaksi sittemmin osoittautuneen nikkelimalmion merkitys korostui toisen maailmansodan aikana,

olihan aseteollisuus nikkelin suurin käyttäjä. Suomalaisten loppuunsaattamana voimalaitos käynnistettiin vuonna 1942, tuolloin Petsamon nikkeli kesällä 1940 tehdyn sopimuksen mukaisesti ryhtyi palvelemaan Suur-Saksan asetuotantoa. Kaivostoimintaa pyöritti saksalainen I.G. Farbenindustrie.

Sotien jälkeen Neuvostoliitto ulotti kasvaneet aluevaatimuksensa myös Petsamoon, joka ei diktaattori Josif Stalinia ollut kiinnostanut Talvisodan maaliskuussa 1940 päättäneessä Moskovan rauhassa. Neuvostoliitto vaati myös Jäniskosken voimalaa ensin vuokrattavaksi ja vuonna 1947 osti sen lyhentämällä ns. saksalaissaataviaan Suomesta. Neuvostoliitto tilasi Imatran Voimalta laitoksen kunnostustyöt, ja vuonna 1951 valmistui uusittu voimalaitos, venäjänkieliseltä nimeltään *GES-5*.

Jäniskosken myynti on ainoa kerta itsenäisen Suomen historiassa, kun valtakunnan rajoja on muutettu ilman sotaa. Voimalaitoskauppakin tosin oli sodan seurausta.

Edellä mainitut saksalaissaatavat perustuivat vuoden 1944 Moskovan välirauhansopimukseen, jonka nojalla Suomen oli luovutettava maassa ollut saksalaisomaisuus Neuvostoliitolle.

Kesäkuun 1946 alussa Suomessa astui voimaan laki, jolla saksalaisomaisuudesta säädettiin. Nelisensataa saksalaista irtisanottiin asunnoistaan, Neuvostoliitolle siirrettiin 90 kiinteistöä, niiden joukossa Suomen Kommunistisen Puolueen Sirola-opistona sittemmin tunnettu Vanajanlinnan kartano.

Neuvostoliiton omistukseen siirtyi myös noin 70 osakeyhtiötä, suurimpien joukossa suuren selluloosatehtaan Käkisalmissa omistanut Oy Waldhof Ab ja Europäische Tanklager -yhtiön omistama öljy-yhtiö Suomen Petrooli, SP. Yhtiötä alkoi omistaa Neuvostoliiton valtionöljy-yhtiö Sojuznefteexport. Suomen Petrooli yhdistettiin sittemmin Teboiliin.

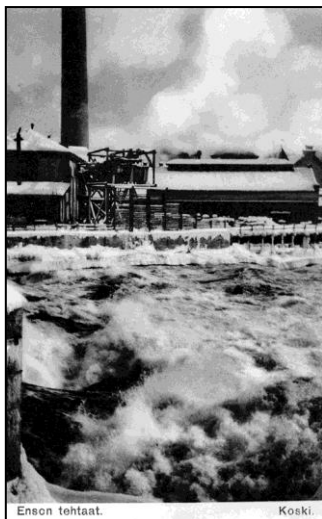
Suomen Petroolista tuli neuvostoliittolainen yritys 1946
(kuva Teboit)

Ennen kuin siirrytään varsinaisiin sotakorvauksiin, tarkastellaan hieman takaisinvalloittujen alueiden omaisuuden ja sotasaalistavaroiden palautuksia.

Syksyn 1944 Moskovan välirauhansopimuksessa Suomi menetti uudelleen jo Talvisodassa menettämänsä alueet ja lisäksi Petsamon. Professori Bruno Suviranta laskee kirjassaan *Suomen sotakorvaus ja maksukyky* (Otava 1948) menetetyt omaisuuden kokonaisarvoksi 16,2 miljardia markkaa vuoden 1938 hintatasossa. Menetykset veivät 13 prosenttia Suomen kansallisvarallisuudesta.

Välirauhansopimuksen 14. artikla koskee omaisuuden palauttamista. Pariisin rauhansopimuksen 24. artiklassa sama velvoite tiivistettiin näin:

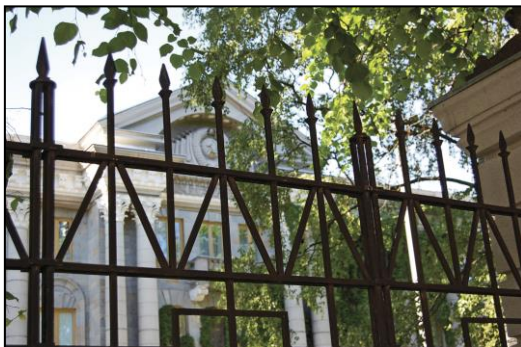
Suomi sitoutuu, mikäli se ei ole vielä niin tehnyt, Neuvostoliiton hallituksen osoittamissa määrääjoissa palauttamaan Neuvostoliitolle täysin hyvässä kunnossa kaikki sodan aikana Neuvostoliiton alueelta viedyt valtiolle, yleisille tai osuustoiminnallisille järjestöille, yrityksille tai laitoksille taikka yksityisille kansalaisille kuuluvat arvoesineet ja tavarat, kuten tehtaiden ja teollisuuslaitosten varusteet, veturit, liikkuvan rautatiekaluston, traktorit, moottoriajoneuvot, historialliset muistomerkit, museoarvoesineet ja kaiken muun omaisuuden.

Enson tehtaot (Postikortti)

Sotasaaliin lisäksi Suomi joutui siis korvaamaan myös Neuvostoliiton hyökkäyssodassa kertaalleen menettämänsä omaisuuden toiseen kertaan. Åbo Akademin kansantaloustieteen professori Hugo E. Pipping arvioi palautusten arvon nousseen noin seitsemään miljardiin markkaan. Neuvostoliitto lopetti palautusten vaatimisen Vappuna 1946, tuolloin korvauksia oli maksamatta vajaa puolet.

Osana palautuksia Suomi rakennutti Neuvostoliiton Helsingin-lähetystön.

Suomi maksoi yhdestä sodasta kolme hintaa.

Välirauhansopimuksen 11. artikla sisälsi Suomelle tuomitut sotakorvaukset, jotka määrällisesti vahvistettiin sellaisenaan Pariisin rauhansopimuksen 23. artiklassa helmikuussa 1947. Maksuaika oli tosin pidentynyt kuudesta kahdeksaan vuoteen.

Suomen oli maksettava Neuvostoliitolle vuoden 1952 syyskuuhun mennessä, sotakorvauksia 300 miljoonan kultadollarin arvosta. Sotakorvaussumma oli puolet Stalinin alkuperäisestä vaatimuksesta. Suomalaisia kauhistuttanut sotakorvausten arvon sitominen viimeisen rauhan vuoden 1938 dollarin arvoon nosti korvausten todellisen arvon kuitenkin jopa yli Neuvostoliiton alkuperäisen kuudensadan miljoonan dollarin vaatimuksen.

Ensimmäisen julkisen arvion sotakorvausten todellisesta kustannuksesta esitti neuvotteluissa keskeisesti mukana ollut Suomen Selluloosayhdistyksen toimitusjohtaja Walter Gräsbeck marraskuussa 1944. Talousasiantuntijoiden näkemyksiin perustunut Gräsbeckin tuolloinen arvio, yli kuusisataa miljoonaa dollaria, on jäänyt elämään moneen sotakorvauksia käsittelevään kirjoitukseen. Joissakin arvioissa summaksi on esitetty 550 miljoonaa dollaria, toisissa 445 miljoonaa.

Vuoden 1938 kultadollarin arvon on arvioitu olleen noin 15 prosenttia välirauhansopimuksen allekirjoitusvuoden 1944 käyttödollaria korkeampi. Sotavuosina Suomen markan arvo puolestaan heikkeni puoleen. Tällä laskutavalla sotakorvausten arvoksi tulee 400 miljoonaa dollaria vuonna 1944, tuokin summa oli valtava sodan köyhdyttämälle Suomelle.

Vaihtoehtoa ei kuitenkaan ollut. ”Suomensyöjäksi” sotavuosina nimetty Stalinin luottomies, ulkoasiain kansankomissaari Vjatšeslav Molotov, torjui tylästi suomalaisten toiveet sotakorvausten alentamisesta kysymällä, luulevatko suomalaiset sodan jatkamisen tulevan halvemmaksi. Kaikessa hyytävyydessään Molotov oli oikeassa ja tiesi sen itsekin. Maan miehittämisen välttääkseen suomalaisten ainoa mahdollisuus oli tyytyä Neuvostoliiton rauhanvaatimuksiin.

Stalinin johtamaa suunnitelmataloudessa elänyttä Neuvostoliittoa ei tosiasiassa kiinnostanut dollarimäärä, kapitalistisen maailman inflaatiota vierastanut voittaja halusi varmistaa saavansa haluamansa määrän tavaraa. Neuvostoliitossa ei myöskään piitattu sotakorvausten häviäjille aiheuttamista vaikeuksista; suurelta osin köyhän ja takapajuisen suurvallan johtajien mielestä sodan hävinneiden kansojen elintason tulikin laskea. Ankarasti Suuressa Isänmaallisessa sodassa, kuten toista maailmansotaa Neuvostoliitossa kutsuttiin, kärsineen maan tulokinnan mukaan sodan hävinneissä maissa ihmiset eivät saaneet elää paremmin kuin voittajiin kuuluneessa Neuvostoliitossa.

Tavoite toteutuikin pian Moskovon etupiiriin jääneissä maissa, mm. Tšekkoslovakiassa ja Unkarissa.

Tarkimmin viime sotien taloudellisia menetyksiä Suomelle on arvioinut Jyväskylän Yliopiston taloushistorian professori Ilkka Nummela kirjassaan *Inter arma silent revisores rationum: toisen maailmansodan aiheuttama taloudellinen rasitus Suomessa vuosina 1939-1952* (Jyväskylän yliopisto 1993).

Nummela laskee vuosien 1939-1945 sotien tulleen kaikkienensa maksamaan Suomelle 95 miljardia markkaa, kaksi miljardia dollaria, vuoden 1938 hintatasossa. Summa vastasi kahden ja puolen vuoden bruttokansantuotetta. Suurin kustannus oli maanpuolustus, 41

prosenttia. Alueluovutusten osuus kokonaiskustannuksista oli 34 prosenttia. Kolmanneksi suurin menoerä, 12 prosenttia, olivat sotakorvaukset.

Nummela on laskenut myös sotakorvausten kokonaisarvon vuosittaisten tuotantokustannusten mukaan ja päättyy summaan 512,6 miljoonaa dollaria, 9,7 miljardia vuoden 1938 markkaa. Tämän laskelman mukaan sotakorvausten arvo vastaa vuoden 2024 rahassa 4,3 miljardia euroa.

Sotakorvaukset lohkaisivat Suomen valtion vuotuisista menoista suurimmillaan 16,2 prosenttia vuonna 1945. Nummelan laskelmien mukaan tuona vuonna sotakorvausten osuus bruttokansatuotteesta oli kahdeksan prosenttia.

Keskimäärin sotakorvausten osuus valtion tulo- ja menoarviosta oli vuosina 1945-1952 kahdeksan prosenttia. Vuoteen 2025 vähän ontuen suhteutettuna määrä vastaisi Sisäasian- ja Puolustusministeriöiden yhteenlaskettuja menoja.

Sotakorvausten kokoluokkaa kuvaa aikalaisittain parhaiten, että vuosittainen teollisuustuotteiden toimitusmäärä vastasi arvoltaan yli kahtasataa miljoonaa rauhanajan markkaa, joka oli Suomen koko sahateollisuuden sotia edeltäneen vuosiviennin arvo.

Suomalaiset olivatkin odottaneet, että sotakorvaukset olisi voitu maksaa maailman parhaimpiin ennen sotia kuuluneen puunjalostusteollisuuden tuotteilla. Järkytys oli suuri, kun selvisi, että Neuvostoliitto halusikin pääosan tavaroista Suomen tuotantomääriltään melko vaatimattomalta metalliteollisuudelta. Syyksi tavarajakaumaan on arvioitu paitsi Neuvostoliiton teollistumistarpeita myös Suomen vanhaa ja suurta kauppakumppania Englantia, joka halusi turvata metsäteollisuuden tuotteiden saannin myös sodanjälkeisestä Suomesta.

Lopulta puunjalostusteollisuuden vastuulle jäi kolmannes kaikista tavaratoimituksista. Koneet ja laitteet muodostivat toisen kolmanneksen, uudet ja vanhat laivat neljänneksen ja kaapelituotteet 8,3 prosenttia.

Epävarmana onnistumisestaan Suomi ryhtyi täyttämään raskasta velvoitetta. Pientä helpotusta velkataakkaan tuli, kun maksuaika pidennettiin vuoden 1945 lopussa kahdeksaan vuoteen ja kesällä 1948 Suomen solmittua Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksen Neuvostoliiton kanssa korvausten nimellisarvo alennettiin 225 miljoonaan vuoden 1938 kultadollariin.

Alkuperäisen sopimuksen mukaan toimitettavat sotakorvaustuotteet yksilöitiin 199:aan nimikkeeseen, *positioon*. Oman positionsa saivat niin valtamerialukset kuin lankarullatkin, paperikoneet siinä missä siivilät.

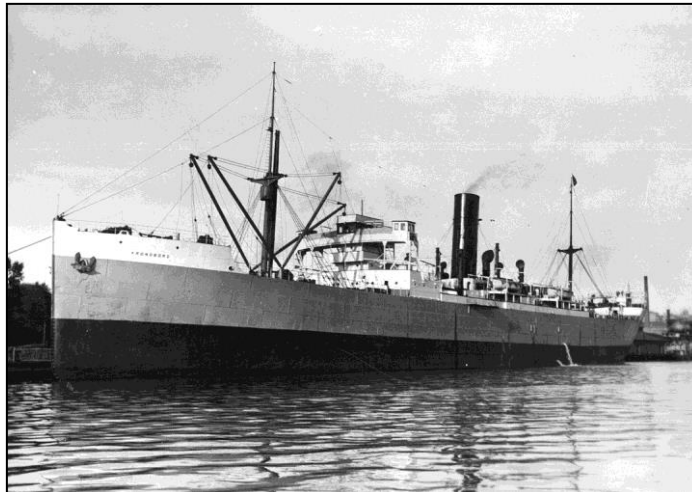
Sotakorvauksia koordinoimaan perustettiin Sotakorvausteollisuuden valtuuskunta, Soteva. Vahvoin valtuuksin varustettu Soteva valitsi tavarantoimittajat, tilasi sotakorvaustoimitukset ja yhdessä neuvostoviranomaisten kanssa tuotteet hyväksyttyään maksoi ne teollisuudelle. Tuotteiden hinnoittelu perustui sotakorvausasetukseen, jonka mukaan tavarantoimittajille tuli maksaa valtion varoista korvaus, joka vastasi tuotteiden kohtuullisia tuotantokustannuksia lisättynä ”kohtuullisella yrittäjäansiollla”. Jälkimmäinen kohtuus tarkoitti noin kymmentä prosenttia.

Yritykset saivat siis valtiolta, käytännössä tietenkin veronmaksajilta, täyden hinnan ja taatun katteen tuotteistaan. Sotevan tilaukset olivat syystäkin haluttuja.

Sotakorvaustoimituksia varten Suomen Pankkiin perustettiin clearing-tili, jolla tavaravirta muutettiin kuvitteellisiksi dollareiksi. Clearing-tili jäi vuosikymmeniksi käyttöön, sotakorvausten jälkeen sillä seurattiin Suomen ja Neuvostoliiton välisen tavaravaihtoon perustuneen bilateraalikan kaupan laskennallista tilaa.

Sitten siirrymme itse sotakorvauksiin.

Ensimmäisenä sotakorvaukset iskivät Suomen kauppamerenkulkuun. Suomen kauppalaivasto oli sotavuosina miltei puolittunut. Sotien jälkeen höyrylaivoista oli jäljellä 362 ja moottorialuksista 41. Neuvostoliiton vaatima pakkoluovutus merkitsi koko sodassa säästyneen parhaan osan kauppalaivastosta menettämistä yhdellä kertaa. Suomi luovutti vuoden 1945 aikana 104 laivaa, joiden vetoisuus oli neljäsosa jäljellä olleesta kauppalaivastosta.

Suomen suurin rahtialus Kronoborg
(Kuva Uudenkaupungin museo)

Vuonna 2004 entisöity hinaaja Turso

Sotien jälkeen Suomessa toimi vain viisi teräslaivatelakkaa, Wärtsilä-yhtymän Crichton-Vulcan Turussa ja Hietalahti Helsingissä, Ruona Raahessa sekä kaksi sisämaan telakkaa, A. Ahlströmin Varkaus ja Enso-Gutzeitin Lypsniemen Konepaja Savonlinnassa.

Suomen telakoilla oli vuosina 1929-1938 rakennettu kotimaisille tilaajille vain neljätoista yli sadan bruttorekisteritonnin teräksistä kauppa-alusta, joiden yhteenlaskettu kantavuus oli 23 248 rekisteritonnia. Samassa ajassa sotakorvauksina ja saksalaissaatavina piti toimittaa yhteensä 580 alusta, joiden bruttovetoisuus oli viisitoistakertainen, yhteensä 365 155 rekisteritonnia.

Valtiotieteen tohtori Jaakko Auerin vuonna 1956 tarkastetun väitöskirjan mukaan varsinaisia sotakorvausaluksia rakennettiin lopulta 513.

Sotakorvaussopimuksen positio 177 velvoitti Suomen toimittamaan yhdeksänkymmentä puualusta. Pieniin purtiloihin varautuneet suomalaisneuvottelijat kokivat taas kerran yhden uuden ikävän yllätyksen. Neuvostoliiton käsitys puualuksista paljastui 45-50-metrisiksi yli viidensadan kuution ruumassa kolmesataa tonnia kantaviksi merikuunareiksi, jotka oli kolmen maston purjeiden lisäksi varustettava 225 hevosvoiman moottorilla. Alusten purjepinta-ala oli suurimmillaan 840 neliometriä.

Valkossa valmistunut
kuunari Medusa
(Kuva Foto Roos)

Vaikka sotakorvaukset tulivat ankaroittamaan muutenkin raskaan välirauhan ehtoja, Suomi käänsi pakon lopulta edukseen. 1940-luvun lopulla Suomessa oli Pohjoismaiden nykyaikaisin telakkateollisuus, joka sotakorvausten jälkeen toi paljon hyvää koko kansalle jaettavaksi. Neljän vain puualuksia toimittaneen yrityksen kanssa sotakorvaustelakoiden määrä nousi viiteentoista. Laivanrakennuslustojen määrä kuusinkertaistui kymmenestä kuuteenkymmeneen ja työntekijöiden määrä laivanrakennuksessa kaksinkertaistui.

Laivanrakennuksesta tuli sotakorvausten myötä metalliteollisuuden tärkein tuotannonala.

Edellä kerrottu ei tietenkään tarkoita, että sota tai sen häviäminen olisi hyvä asia.

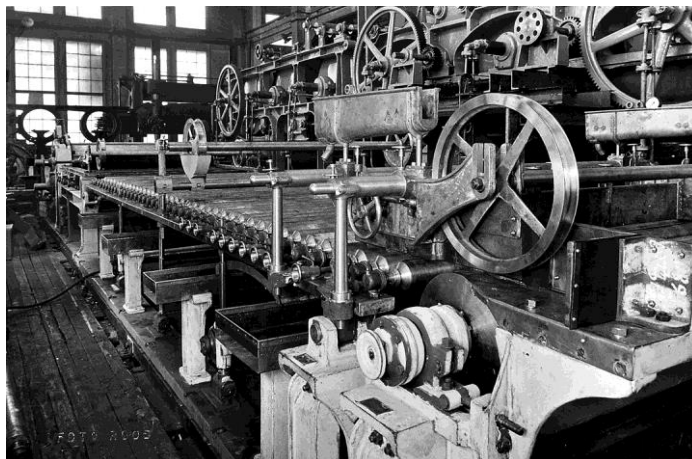
Sotakorvaukset pakottivat erityisesti Suomen metalliteollisuuden ripeään kasvuun.

Suomen metalliteollisuus oli toki kasvanut jo sotavuosina. Ennen sotia metalli työllisti kymmenentuhatta ihmistä, vuoden 1944 lopussa jo 63 652. Lukuun sisältyy yhdeksän ja puoli tuhatta valtion metallitehtaiden työntekijää. Metalliteollisuudessa työskenteli lähes kolmannes teollisuuden työvoimasta. Sotavuosina tehtaisiin oli palkattu paljon naisia, joista monet jäivät myös rauhan töihin.

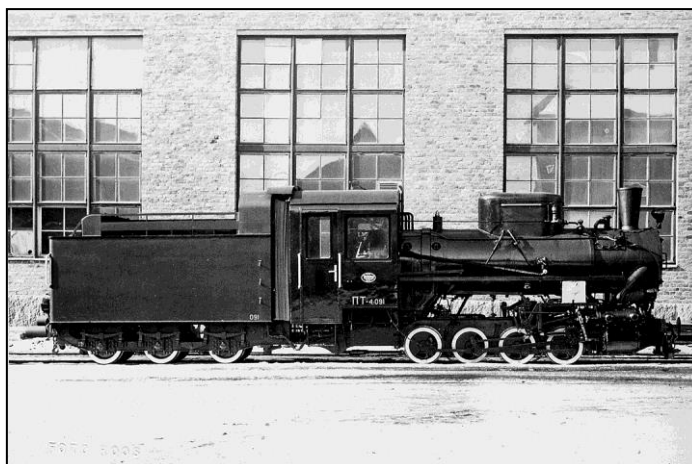
Suomalaiset konepajat olivat keskittyneet oman maan tarpeiden tuottamiseen, metalliteollisuuden osuus viennistä oli ollut ennen sotia vain 3,7 prosenttia. Ei siis ihme, että osa poliitikoista suhtautui hyvin epäileväisesti Suomen mahdollisuuksiin selvitä sotakorvausurakasta.

Sotaa käyneen maan tarpeisiin syntyneet metallitehtaat eivät ymmärrettävistä syistä olleet valmiita mittavaan sotakorvaustuotantoon. Sotakorvaustoimituksia ajatellen suurimmat puutteet olivat raskaassa konepajateollisuudessa ja sähkökojeiden tuotannossa.

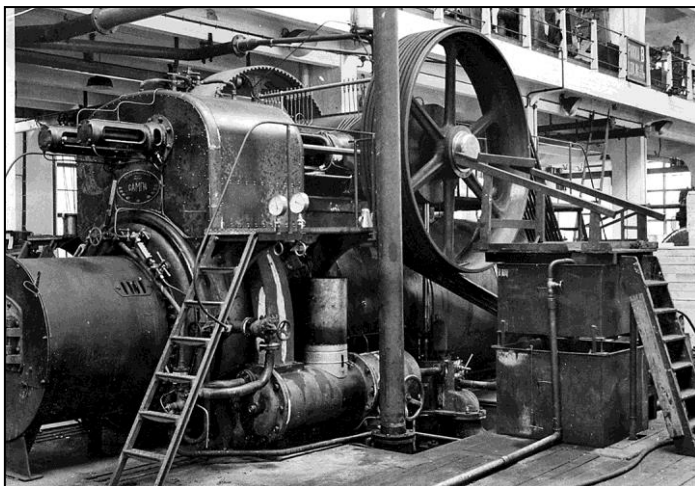
Suurimmillaan vuosina 1947-1949 sotakorvaukset veivät laajentuneen metalliteollisuuden tuotantokyvystä puolet.

Kone ja Silta valmisti sotakorvauksiin myös paperikoneita
(Kuva Foto Roos)

Tampellan kapearaiteinen veturi PT4
vetureita luovutettiin noin 700

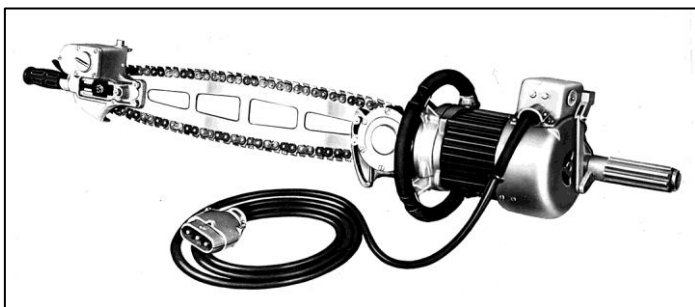

Rosenlew Sampo-lokomobiileja luovutettiin 314 kappaletta

Alkuperäisen sopimuksen mukaan koneiden ja laitteiden osuus luovutuksista oli 33,6 prosenttia, uusien alusten 20,1. Vuoden 1948 YVA-helpotusten jälkeen metalliteollisuuden osuus toteutuneista luovutuksista eneni kahteen kolmasosaan.

Sotakorvausten moninkertaistama tuotanto näkyi työvoiman määrässä. Sotakorvaustoimitusten päättyessä vuonna 1952 metalliteollisuudessa työskenteli 87 509 ihmistä, määrä oli 32 prosenttia kaikesta teollisuuden työvoimasta.

Myös monet koneet ja laitteet olivat suomalaisille suunnittelijoille uusia. Soteva ratkaisi vaikeimmat toimituskysymykset yksinkertaisella tavalla. Työt annettiin valtion omistamille sotatuotantotehtaille. Perustelu kuului, että mikä tahansa tuote olisi niille sodan jälkeen uusi. Valtion Metallitehtailla Jyväskylän Rautpohjassa ja Tourulassa sekä Lentokonetehtaalla Tampereella kehitettiin lukuisia aivan uusia laitteita. Lentokonetehtaalla on muutenkin merkittävä osa suomalaisen tekniikan historiassa. Tehdas oli 1940-luvulla maan ainoa "korkean teknologian" yritys, sen suunnitteluosaston insinöörit piirsivät merkittävän osan sotakorvaustuotannosta.

Sähkökäyttöinen käsisaha
21,5 kiloa painaneita sahoja valmisti Valtion Lentokonetehtas

Viimeinen sotakorvausjuna Vainikkalassa 19.9.1952
(Kuva Rautatiemuseo)

Kansallisesta yksimielisyydestä syntyneen Talvisodan ihmeen voi katsoa jossain määrin toistuneen, kun Suomi syyskuussa 1952 toimitti viimeiset sotakorvaustuotteet Neuvostoliittoon.

Vuotta 1952 on kutsuttu ”toivon vuodeksi”. Vuosi jätti suomalaisten yhteiseen muistiin kolme päivämäärää. Armi Kuusela valittiin maailmankaikkeuden kauneimmaksi 29.6. Helsingin olympiakisat alkoivat 19.7. Viimeinen sotakorvausjuna ylitti Neuvostoliiton rajan Vainikkalassa 19.9. Maa oli maksanut raskaan velkansa.

Joulukuusta 1944 syyskuuhun 1952 Suomesta Neuvostoliittoon kulki 141 490 junavaunua täynnä sotakorvaustuotteita. Suomi suoritti kahdeksassa vuodessa noin 513 miljoonan dollarin arvoiset sotakorvaukset. Teollaan kansakunta sai maailmalla arvostavan lisänimen: Maa, joka maksoi velkansa. Suomi oli ainoa maa, joka maksoi sille tuomitut sotakorvaukset täysimääräisinä.

Tämän esityksen sanoman tiivistämiseen voi lainata pääministeri Urho Kekkosen seitsemän vuosikymmenen takaista radiopuhetta syyskuun 19. päivä 1952, kun sotakorvaukset oli loppuun saatettu:

”Koko Suomen kansa saa olla tyytyväinen ja hienokseltaan ylpeäkin, että se taas – kuten niin monasti ennenkin – on rehellisesti ja kunnialla täyttänyt velvollisuutensa ja ollut sanansa mittainen.”

Sotakorvaustoimitusten rinnalle syntyi joulukuussa 1947 ensimmäinen Suomen ja Neuvostoliiton välinen kauppasopimus, jonka puitteissa ryhdyttiin tekemään yksityiskohtaisia tavaravaihtosopimuksia vuodeksi kerrallaan. Kauppa kaksinkertaistui vuosina 1947-1948 viidestäkymmenestä miljoonasta 106 miljoonaan oikeaan aikalaisdollariin. Kauppasopimuksen arvo oli siis näennäisesti kolminkertainen sotakorvausluovutuksiin verrattuna.

Valuuttaköyhälle Suomelle kauppasopimus oli elintärkeä. Tavaravaihdolla saatiin öljyä, bensiiniä, lannoitteita, puuvillaa, terästä ja muita raaka-aineita, joita oli mahdollista ostaa muuten ainoastaan dollareilla. Käytännössä Suomi siis toi raaka-aineita Neuvostoliitosta ja toimitti osan niistä takaisin sinne erilaisina jalosteina.

Vuonna 1950 solmittiin ensimmäinen viisivuotinen kauppasopimus, jolla sovittiin vuotuisesta tavaravaihdosta koko viisivuotiskauden 1951-1955 ajalle. Vastaavanlaisia viisivuotisia tavaravaihtosopimuksia tehtiin hamaan Neuvostoliiton lakkauttamiseen 1991 saakka.

Eräät arviot sotakorvausten vaikutuksista Suomen taloudelliseen kehitykseen näyttävät lähtevän olettamuksesta, että sotakorvauksille olisi ollut jokin vaihtoehto. Menneisyydestä tiedämme kuitenkin vain sen toteutuneen ja sen todellisuuden kanssa aikalaiset ovat joutuneet elämään. Kuka tietää, mitä olisi tapahtunut, jos Suomi ei olisi lähtenyt mukaan jatkosotaan tai pysäyttänyt syksyn 1941 etenemisen vanhalle rajalle. Entä jos Suomi olisi voittanut sodan, mikä tarkoittaisi myös Saksan voittoa toisessa maailmansodassa, niin ei sotakorvauksia tietenkään olisi tullut maksettavaksi.

Yhden "vaihtoehtoon" tarjosi Moskovan rauhanneuvotteluissa Molotov tiedustelemalla, pitääkö Suomi sodan jatkamista kannattavampana vaihtoehtona. Suomi ei pitänyt.

Moskovan välirauhansopimus oli se historiassa toteutunut vaihtoehto ja se piti sisällään sotakorvaukset. Sodan lopputulos on hävinneen mielestä harvoin oikeudenmukainen. *Tuntemattoman sotilaan* kapteeni Kaarnan sanoin: "Maailmassa on aina oikeus seurannut voittajan miekkaa." Kaarnan ja hänen oikeasti eläneiden ja kaatuneiden maanmiestensä tavoittelema oikeus ei toteutunut.

Jälkikäteiset arviot siitä, kuinka Suomi olisi menestynyt erinomaisesti ja varmasti paremmin käyttämällä sotakorvauksiin kuluneet voimavarat vientitoiminnan ja teollisuuden kehittämiseen sekä myymällä sotakorvausluovutukset länteen, ovat kokonaista sukupolvea loukkaavia. Tämä ei suinkaan tarkoita sitä, etteikö sotakorvausten vaikutuksia ja seurauksia kansantalouteen ja teollistumiseen tulisi toteutunutta enemmän puolueettomasti arvioida.

Todellinen miehityksen uhka siivitti suomalaiset yhtenäisiin ponnisteluihin hävitystä sodasta aiheutuneiden korvausten maksamiseksi. Taloudellisessa mielessä sotakorvaukset merkitsivätkin Suomelle sotatilan jatkumista, tavaraluovutukset olivat pois kansakunnan omasta hyvinvoinnista. Kahden sodan ja sotakorvausten vaikutuksesta yksityinen kulutus laski Suomessa neljänneksen ja investoinnit romahtivat puoleen. Vienti vuonna 1945 oli vajaa viidennes sotaa edeltäneestä. Valtion menoista sotakorvaukset veivät vuosina 1945-1952 keskimäärin kahdeksan prosenttia.

Samansuuntaisia vaikutuksia maailmansodalla oli tietenkin kaikkien siihen osallistuneiden Euroopan maiden kansantalouksiin.

Sotakorvausten vaikutusta Suomen teollistumiseen ja taloudelliseen kehitykseen on arvioitu yli seitsemänkymmenen vuoden ajan. Viime vuosina ei enää kovinkaan ututterasti.

Svenska handelshögskolanin kansantaloustieteen opettaja Nils Meinander tiivisti vuonna 1946 ilmestyneessä kirjassaan *Raskas sotakorvaus*, mitä sotakorvaukset Suomelle merkitsivät: "Sodan johdosta Suomi on nyt köyhä ja sellaiseksi tulee maa jäämään sotakorvausten ajaksi."

Taloushistorian professori Sakari Heikkinen on kuvannut sodanjälkeisen Suomen talouselämää näin: "Suomi oli toisen maailmansodan jälkeen aiempaa suljetumpi, mutta aiempaa nopeammin kasvava kansantalous, jonka voimavarat oli valjastettu tiukasti maan jälleenrakentamisen tarpeisiin."

Kirjassaan *Kasvun vuosisata* (VAPK-Kustannus 1990) taloushistorian tutkija Riitta Hjerppe toteaa toisen maailmansodan jälkeen alkaneen vertaansa vailla olevan nopean kehityksen kauden toteutuneen Suomessakin, joka tosin jäi jonkin verran jälkeen koko Euroopan kasvusta. Suomea rasittivat sotakorvaukset, evakoiden asutustoiminta ja pitkään jatkunut säännöstely. Taloudellinen kasvu oli silti nopeampaa kuin minään muuna edeltävänä ajanjaksona.

Sotakorvausten vuoksi Suomesta tuli kahdeksaksi vuodeksi suunnitelmatalouden maa, halusivatpa maan poliittinen ja elinkeinoelämän johto sitä tai eivät. Sotakorvaukset pakottivat Suomen kehittämään raskasta konepajateollisuuttaan. Pakon edessä syntyneinä Suomella olikin 1940-luvun lopulla Pohjoismaiden uudenaikaisimmat telakat sekä konepaja- ja valimoteollisuus.

Hjerppen mukaan yksiselitteistä vastausta sotakorvausten merkitykseen Suomen taloudelliselle kehitykselle on kuitenkin mahdotonta antaa.

Sotakorvaukset avasivat tietä Neuvostoliittoon suuntautuneelle kaupalliselle viennille. Kauppa käynnistyi jo samanaikaisesti sotakorvaustoitusten kanssa. Sotakorvauksia valmistaneet yritykset olivat idänkaupan uranuurtajia, myöhemmin raskaan metalliteollisuuden tuotteet muodostivat myös länsiviennin rungon. Hjerppen mukaan ei ole mitään näyttöä, että sittemmin länteenkin viety metalliteollisuuden tuotanto olisi syntynyt ilman sotakorvausten pakkoa. Ennen sotia Suomen vienti oli ollut puunjalostusteollisuutta.

Sotakorvaustarpeisiin laajentunut teollisuus vaikutti osaltaan Suomen elinkeinorakenteen muutokseen. Perinteiset maaseutuelinkeinot luovuttivat työvoimaa asutuskeskusten teollisuudelle. Suomi alkoi kaupungistua. Tosin vastaava kehitys olisi tapahtunut ilman sotakorvauksiakin, ehkä vähän hitaammin.

Sotakorvaukset loivat tarpeen teollisuuden ammattikoulutukseen, jonka laaja-alainen kehittäminen alkoi Suomessa vasta sotien jälkeen. Suuri vaikutus sotakorvauksilla oli luonnollisesti valtion omistaman raskaan metalliteollisuuden kasvuun, josta näytävien esimerkki oli Valmet.

Juuri koskaan arviot eivät ole olleet irrallaan maassamme vallinneesta poliittisesta, etenkin ulkopoliittisesta, ilmapiiristä. Vuonna 1991 hajonneen Neuvostoliiton suuruuden päivinä pieni läntinen naapuri korosti mielellään sotakorvausten vaikutusta Suomen metalliteollisuuden kehittymiseen.

Pääministeri Kekkonen lopetti syyskuun 1952 radiopuheensa sanoihin: ”Jos me oikealla tavalla kykenemme Neuvostoliiton kauppamme hoitamaan, niin kahdeksaa laihaa vuotta seuraa kahdeksan lihavaa vuotta.”

Tarkastelen lopuksi – kuten esitykseni otsikkokin edellyttää - sotakorvausten vaikutusta Suomen teolliseen kehitykseen puolen vuosisadan ajalta, sotien päättymisestä 1990-luvun puoliväliin. Sen jälkeiseen kehitykseen, Nokiaan ja muihin korkean teknologian tuotantoihin sotakorvauksilla ei ollut edes välillistä vaikutusta.

Sotien jälkeen Neuvostoliitosta ja sen liittolaismaista koostuneesta ”rupla-alueesta” tuli Suomen toiseksi tärkein kauppakumppani perinteisen Englannin jälkeen. Vuonna 1952

Neuvostoliiton osuus Suomen viennistä ilman sotakorvauksia oli jo 18 prosenttia. Tuonnista rupla-alueen osuus oli 19 prosenttia.

Raakaöljyn tuonti Neuvostoliitosta nousi nopeasti 1960- ja 1970-luvuilla, Suomen Pankin visusti varjeleamat dollarit säästyivät muuhun länsituontiin. Neuvostoliitosta alettiin 1960-luvulla tuoda myös raakapuuta. Kauppavaihto Neuvostoliiton kanssa oli rakenteeltaan suomalaisille erinomainen: tuotiin runsaasti öljyä ja raakapuuta, vietiin pidemmälle jalostettuja tuotteita.

Suomen vienti Neuvostoliittoon oli rakenteeltaan monipuolisempaa ja keskimäärin pitemmälle jalostettua kuin vienti länsimaihin. Suomalaisten arjessa idänkauppa näkyi ja kuului ainakin rupla-alueen moottoriajoneuvoissa, joiden ostamista suosittiin monenlaisin vero- ja kauppateknisin keinoin.

Idänkauppasopimukset toimivat ajoittain myös tärkeinä viennin vakauttajina. Läntisten suhdannelaskujen aikana Suomi pystyi jatkamaan pitkäaikaisiin kauppasopimuksiin perustunutta itävientiä ja turvaamaan teollisuuden sadattuhannet työpaikat.

Yksin 1970-luvun suuret rakennushankkeet, joiden alkuna oli vuosina 1947-1951 uudistettu – esityksen alussa mainittu – Jäniskosken voimalaitos, työllistivät suurimmillaan jopa 80 000 suomalaista.

Hieman kärjistäen, Suomi otti sotakorvausvahingot takaisin kohtelemalla suurta rajanaapuriaan kuin siirtomaaisäntä alusmaitaan. Eräs pitkään idänkauppaa seurannut pankkimies tiivistä tavaravaihdon näin: ”Suomalaisten kasvanut hyvinvointi otettiin venäläisten selkänahasta.”

Tavaravaihtoon perustunut Neuvostoliiton-kauppa oli Suomelle hyvää niin kauan kuin sitä kesti. Lihavia vuosia kertyi kahdeksan sijaan kolmisenkymmentä. Neuvostoliiton romahtaessa joulukuussa 1991 se jäi velkaa Suomelle 3,6 miljardia markkaa eli noin miljardi vuoden 2024 euroa. Summa oli syvimmässä sotien jälkeisessä lamassa kituneelle Suomelle laskennallista arvoaan suurempi, silti vain vajaa viidennes sotakorvausten arvosta.

Velka oli syntynyt Suomen valtion yrityksille takaamista vientisaamisista. Yrityksille ei tappioita tästäkään syntynyt. Lopulta Venäjä maksoi Neuvostoliiton seuraajavaltiona velan pois, viimeinen suoritus tapahtui 21. elokuuta 2006.

Tämä esitys ei ollut kaiken kattava ja selittävä teos Suomen sotakorvauksista. Edes useimmin tätä kirjoittaessani vastaan tulleeeseen kysymykseen, mikä oli sotakorvausten vaikutus Suomen taloudelliseen ja teolliseen kehitykseen, en pysty kunnolla vastaamaan.